

5. Медведев Л.Г. Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку: Учеб. пособие для студентов худ.-граф. фак. пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1986. – 159 с., ил.
6. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: Современ. Слово, 2005. – 720 с.
7. Рибо Т. Творческое воображение. СПб., 1901.
8. Рудницька О.П. (ред.). Основи викладання мистецьких дисциплін. – К.: Експрес-об'ява, 1998. – 184 с.
9. Чистяков П.П. Письма. Записные книжки. Воспоминания. – М., 1953. – 496 с.
10. Художественно-педагогический словарь. – М.: Академический проект: Трикста, 2005. – 480 с.

УДК 371.3

Омельяненко С.В.

ПОЄДНАННЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДАХ

***Анотація.** У статті розглядаються питання поєднання методів навчання із опорою на діяльнісний підхід. Пропонується алгоритм конструювання системи методів навчання у загальноосвітніх навчально-виховних закладах.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются вопросы сочетания методов учебы с опорой на діяльнісний підхід. Предлагается алгоритм конструирования системы методов учебы в общеобразовательных учебно-воспитательных заведениях.*

***Annotation.** In the article the questions of combination of methods of studies are examined with support on діяльнісний approach. The algorithm of constructing of the system of methods of studies is offered in general учебно-воспитательных establishments.*

У зв'язку із змінами стратегічних завдань сучасної освіти, з переорієнтацією на створення умов для розвитку кожного учня об'єктивною є потреба знову повернутися до аналізу методів навчання. Інноваційні процеси, які відбуваються у змісті та процесуальному аспекті загальної середньої освіти зумовлюють потребу більш тісної взаємодії методів навчання та вихід її на вищі рівні взаємодії.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки значна увага приділяється питанням інтеграції змісту освіти, впровадженню інтегрованих навчальних дисциплін. Проте мало дослідженими залишаються питання поєднання, взаємодії методів навчання. “Сучасна дидактика, – як відзначає О.Я. Савченко, – орієнтує вчителів не на універсалізацію тих чи інших методів, а на розуміння їх сильних і слабких сторін, пошуки оптимального поєднання переваг кожного з них” [3, 239].

У дослідженнях педагогів кінця ХХ – початку ХХІ століття досліджувалися такі питання: визначення методу навчання як дидактичної категорії, визначення структури методів навчання, пошук критеріїв вибору методів навчання, (А.М. Алексюк, Ю.К. Бабанський, І.Я. Лернер, В.О.Онищук, А.В.Хуторський та ін.), вибір і поєднання методів навчання (С.У. Гончаренко, О.М. Дон, І.М. Козловська, Л.І. Ломако, А.І. Сваровська, О.В. Сергеев та ін.). При безумовній важливості цих досліджень ступінь розробки проблеми поєднання у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчально-виховних закладів методів навчання, застосування їх у системі є недостатнім, обґрунтування вимагають нові підходи у педагогічній науці зокрема і з розробкою компетентнісного підходу, а також у зв'язку із впровадженням активних та інтерактивних методів навчання. У теорії навчання позитивно розв'язується питання про врахування умов, які впливають на вибір окремих методів навчання, вказується на необхідність вибору не окремого методу навчання,

а їх сукупності, проте встановлено, що недостатньо повно враховуються зв'язки між методами навчання при їх використанні у системі, і, відповідно не виявлені з необхідною повнотою умови використання різних систем методів навчання у навчально-виховному процесі.

У пропонованій статті зупинимось на основних ідеях щодо конструювання вчителями системи методів навчання.

До педагогічних явищ, і зокрема, до процесу навчання можна й доцільно застосовувати системний підхід. Навчання розглядається як складна система, в якій виділяється цілий ряд взаємозв'язаних елементів – підсистем, і яка сама входить у більш складну систему – педагогічний процес. Розуміння навчання як цілісної системи важливо у практичній діяльності вчителя, оскільки спрямовує його на забезпечення взаємодії різних сторін цієї системи, в їх діалектичному зв'язку та розвитку. Системна побудова навчального процесу сприяє формуванню системності мислення учнів.

Для системної характеристики процесу навчання важливо підійти до нього, враховуючи соціальні, фізіологічні, психологічні, кібернетичні основи. Такий підхід дозволяє побачити механізми соціальної визначеності навчання, його співвіднесення із засобами масової інформації, проаналізувати процес учіння із точки зору логічного циклу засвоєння знань, умінь, навичок, а процес викладання – з кібернетичної позиції циклу діяльності, відповідно до якої процес навчання – один із видів системи управління. Соціологія розглядає навчання як засіб формування особистості для включення її в структуру суспільства. В психології навчання – комплекс умов, середовище, в якому формується психіка людини, відбувається її розумовий розвиток.

У процесі навчання виділяють такі компоненти: цілі, зміст, мотиви, форми організації, методи і результат навчання. Найбільш повно відображають процесуальну сутність процесу навчання компонент форм і методів навчання. Форми і методи викладання й учіння складають у своїй єдності діяльнісний компонент навчального процесу. Методи навчання – найбільш рухливий та динамічний елемент навчального процесу. Багатоякісність процесу навчання як педагогічного вища передбачає багатство й різноманітність не лише окремих методів навчання в різних формах їх прояву, а й різноманітність їх систем. Тому системне застосування методів у практиці навчання відображає завдання цілісного навчального пізнання – його змістовної, мотиваційної та операційної сторін.

Метод навчання є системним об'єктом, він включає види й прийоми взаємопов'язаної діяльності вчителя й навчальної діяльності учнів, дії та операції, що забезпечують досягнення визначених цілей та завдань. В методах навчання можна виділити такі суттєві ознаки: бути певною формою руху пізнавальної діяльності учнів; виступати певним логічним шляхом засвоєння знань, формування умінь і навичок учнів; виступати певним способом обміну інформацією між учителем та учнями; бути певним способом управління пізнавальною діяльністю учнів; характеризуватися деякими способами спілкування вчителів та учнів; бути певним способом стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів; виступати в якості способу контролю за ефективністю учіння.

Методи навчання можуть розглядатися і в якості засобу вирішення суперечності між потрібною на певному етапі і наявною в учнів інформацією, знаннями, вміннями, окремим знанням та системою знань тощо. Наприклад, методи підготовки учнів до вивчення нового матеріалу і безпосереднього його викладу слугують для вирішення суперечності між характером мотивації, пізнавальною спрямованістю особистості та об'єктивною необхідністю оволодіння новими знаннями, між об'єктивним значенням та особистісним смислом навчального матеріалу, між сприйняттям явищ і усвідомленням їх як наукових фактів.

Головне завдання, як підкреслюється у багатьох дослідженнях, полягає не стільки в тому, щоб відкрити якісь нові методи навчання, скільки в тому, щоб знайти оптимальні варіанти їх взаємозв'язку, застосування їх в системі при вивченні учнями певного віку із врахуванням структури та змісту навчального матеріалу.

Методи навчання, за допомогою яких досягаються очікувані результати, що визначені Державних стандартах загальної освіти, залишаються принципово однаковими, проте вони варіюються, постійно входять у нові системи залежно від багатьох обставин, умов протікання педагогічного процесу. При цьому необхідно базуватися на діяльнісному підході.

Значний внесок в розробку діяльнісної теорії методу навчання вніс Ю.К. Бабанський. Він показав об'єктивний момент взаємодії вчителя й учнів в організованій спільній діяльності, проаналізував принципи її організації та здійснення, дослідив питання її стимулювання і мотивації, контролю й оцінювання. Висновок, який сформулював Ю.К. Бабанський, полягає в тому, що метод навчання як відображення операційно-діяльнісної сторони процесу навчання покликаний демонструвати діалектику взаємозв'язку вчителя й учня при освоєнні змісту навчального матеріалу. Вчений відобразив у структурі методу навчання об'єктивно існуючі компоненти діяльності, які гарантують результативність його застосування [1].

Саме базуючись на діяльнісному підході, на нашу думку, конструювання системи методів навчання необхідно здійснювати в межах трьох підсистем, перша з яких включає методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності, друга – методи організації та виконання дій та операцій, третя – методи контролю і самоконтролю навчальних досягнень учнів. Необхідно, враховуючи провідну роль змісту навчального матеріалу по відношенню до методів навчання, переструктурувати навчальний матеріал теми відповідно до структури цієї системи методів навчання, наявним рівнем мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів конкретного класу, рівнем сформованості у них загальнонавчальних умінь і навичок.

У цю систему в якості елементів входять окремі методи навчання, що мають функціональну та структурну специфічність. Функціональна специфічність проявляється в тому, що кожний із методів навчання, який належить до однієї із трьох основних їх груп, призначений для реалізації найбільш властивої для нього функції. Структурна специфічність полягає в тому, що кожний метод навчання має специфічний спосіб зв'язку складових його компонентів – прийомів навчання. Крім того, він може проявляти свої властивості у взаємодії з іншими елементами цієї системи, самостійне ж використання його досить часто не приводить до досягнення бажаних цілей.

В межах цієї системи методи навчання упорядковані у вигляді діахронної структури, яка відображає послідовні стадії реалізації навчально-пізнавальної діяльності, що має ту ж будову, що і практична діяльність: мотив діяльності, конкретні дії та операції, контроль та аналіз досягнутих результатів.

Така система методів навчання функціонує в межах уроку чи системи уроків з конкретної теми для досягнення цілей навчання і виховання учнів. Вона взаємодіє як частина з цілим із системою більш високого порядку, у якості якої виступає система навчально-виховної діяльності школи.

У процесі організації навчальної діяльності різні методи знаходяться між собою у тісному взаємозв'язку. Про взаємозв'язок методів навчання можна говорити тоді, коли вони, будучи адекватними змісту навчального матеріалу, взаємно продовжуються, доповнюються і розвиваються. Науково обґрунтований взаємозв'язок і взаємодія різних методів навчання сприяє організації діяльності учнів на уроці, розширює можливості залучення їх до різноманітної самостійної роботи.

Розрізняють такі типи взаємозв'язку методів навчання: 1) поєднання різних методів і прийомів навчання в межах уроку, які підпорядковані одній дидактичній меті; 2) взаємозв'язок методів і прийомів навчання в межах уроку, що використовуються для досягнення різних дидактичних цілей уроку, які разом являють загальну його структуру; 3) взаємозв'язок методів навчання у системі уроків окремої теми або всієї навчальної дисципліни; 4) тип взаємозв'язку між методами системи класної роботи з основ наук і позакласними заняттями з учнями, їх самостійною домашньою роботою.

Більшість дослідників, практичних працівників приходять до висновку, що на будь-

якому етапі навчального процесу завжди поєднуються декілька методів навчання. Вони завжди начебто взаємопроникають один в одного, характеризуючи з різних сторін одну й ту ж взаємодію педагогів та учнів. І якщо ми говоримо про застосування у певний момент конкретного методу навчання, то це означає, що він домінує на цьому етапі.

У процесі навчання чітко простежується така закономірність: чим глибше, усвідомленіше вчитель підійшов до вибору методів навчання у їх системному взаємозв'язку, тим більш високі результати у навчально-виховній діяльності будуть досягнуті. Підхід до конструювання системи методів навчання, їх вибору є складним завданням. Він вимагає від учителя творчого діалектичного мислення із врахуванням завдань навчання, що діалектично змінюються, вікових та індивідуальних особливостей особистості учнів.

Системний підхід до використання методів навчання у сучасній школі передбачає цілеспрямовану творчу роботу вчителя, яка базується на діалектичному аналізі різноманітних факторів, що впливають на процес навчання в конкретний момент. Розуміння завдань виховання особистості, глибоке знання вчителем закономірностей процесу навчання, його логіки, особливостей психічної діяльності учнів певної вікової категорії, врахування індивідуальних особливостей анатоμο-фізіологічного та психічного розвитку учнів конкретного класу, проникнення в зміст навчального матеріалу із врахуванням міжпредметних зв'язків, наявність певних засобів навчання – ось ті вихідні позиції, той фундамент, який дозволяє вчителю забезпечити системний підхід до вибору та використання методів навчання.

Процедура конструювання системи методів навчання передбачає такі етапи.

Першим етапом є аналіз змісту конкретної теми, що дає можливість визначити цілі її вивчення і місце в системі уроків з навчальної дисципліни. Аналіз змісту навчального матеріалу, а отже і цілей навчання може відбуватися за схемою, яка представлена на рис. 1. Визначивши, яке місце займає тема в системі уроків з навчальної дисципліни, вчитель вибирає провідний метод роботи з цим навчальним матеріалом.

Особливу увагу при цьому необхідно звернути на характер логічної структури навчального матеріалу, тобто з'ясувати, чи має навчальний матеріал зв'язок з тим, що раніше вивчався, чи з життєвим досвідом, які знання, вміння необхідні учням для оволодіння новими знаннями, уміннями, а відповідно до цього, якими методами буде здійснюватися актуалізація опорних знань.

Аналіз змісту навчального матеріалу дає можливість при виборі поєднання методів навчання враховувати зовнішню сторону методів навчання, тобто джерело інформації, а також внутрішню сторону методу навчання, а саме – логіко-процесуальну сторону мислительної діяльності учнів, а також можливості для стимулювання та мотивації учіння.

Такий аналіз приводить до усвідомлення того, у якому напрямку необхідно переструктурувати зміст навчального матеріалу, які нові факти ввести з метою стимулювання навчально-пізнавальної діяльності школярів. При виборі вчителем гностичних методів навчання доцільно передбачити можливості використання методів навчання, що передбачають продуктивну діяльність учнів, поступове її ускладнення і підвищення рівня пізнавальної самостійності школярів.

Другим етапом є аналіз навчальних можливостей школярів: чи відповідають обрані методи навчання рівню розвитку класу та окремих учнів, чи сприяють вони реалізації розвивальної функції навчання. Порядок аналізу може бути таким: 1) рівень вихованості учнів (високий, середній, низький); 2) рівень освітньої підготовки (високий, середній, низький); 3) ступінь складності навчального матеріалу для конкретного класу (високий, середній, низький); 4) домінуюче ставлення до навчання (позитивне, нейтральне, негативне); 5) типовий характер пізнавальної діяльності учнів (репродуктивний, пошуковий); 6) типовий рівень навичок навчальної праці (високий, середній, низький); 7) типовий темп навчальної роботи (швидкий, середній, уповільнений); 8) типовий стан мікросередовища (сприятливий, несприятливий)

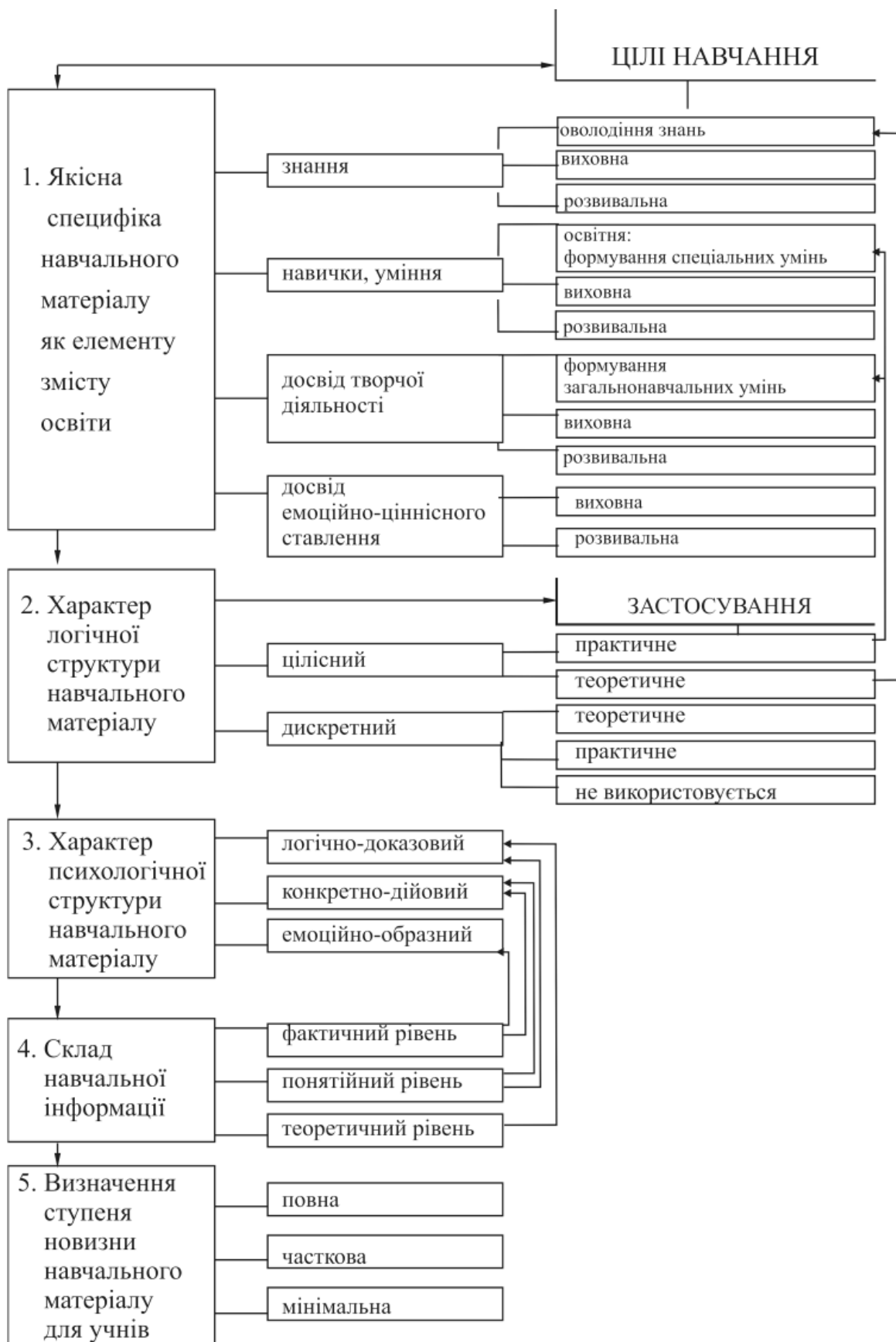

Рис. 1. Схема аналізу змісту навчального матеріалу

Третім етапом вибору методів навчання є самоаналіз можливостей педагога у використанні обраних методів навчання за такою схемою: 1) наявність належної навчально-матеріальної бази (лабораторного обладнання, демонстраційного обладнання, дидактичних матеріалів, технічних засобів навчання) чи можливості їх виготовлення; 2) володіння класом; 3) володіння окремими методами навчання, вміння здійснювати їх взаємозв'язок; 4) атмосфера взаємин між педагогом і колективом класу.

У ході підготовки до конкретного уроку вчитель може лише наповнювати обрані методи навчання змістом навчального матеріалу, коректуючи їх з результатами попереднього навчання.

Застосування системи методів навчання має декілька позитивних результатів: ліквідується нерівномірність у засвоєнні знань учнями та здатністю оперувати ними, зростає загальний рівень вмотивованості навчально-пізнавальної діяльності школярів.

Застосування системи методів навчання тісно пов'язане із появою ідеї технологізації навчання, що є одним із проявів використання системного підходу в педагогічній теорії та практиці. У зв'язку з цим І.О.Рудакова пропонує інноваційне розуміння методів навчання, яке ґрунтується на принципах комплексної побудови процесу навчання, передбачає реалізацію принципів інтегративності, цілісності. Відповідно до цих принципів структурне ядро методів навчання включає три структурно-невизначених ознаки: особистісний, ціннісний і комплексний, які поглиблюють психологічний, гносеологічний і лінійний ознаки, що відповідають внутрішнім основам традиційної моделі методу навчання [2]. На думку дослідниці, в такому розумінні метод навчання “виступає особливим структурно-логічним способом управління. Він адекватний навчальному змісту, оскільки відображає процес пізнання, адекватний діяльності, тому що процес пізнання здійснюється тільки в діяльності... він адекватний психологічним особливостям особистості, оскільки комплексно проявляє всі рівні відношень і особливо один з глибоких – ціннісний. Це особливий структурно-логічний метод, тому що виявляє сутнісні основи процесу навчання у суперечливості його станів” [2, 57]. Тому подальшого дослідження потребують дидактичні умови поєднання методів навчання із врахуванням особливостей переходу на дванадцятирічний термін навчання у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах.

Література

1. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
2. Рудакова И.А. Методы обучения в педагогической теории и практике. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. гос. пед. ун-та, 2001. – 228 с.
3. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / Олександра Яківна Савченко. – К.: Абрис, 1997. – 416 с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

УДК 378.03

Пашенко Л.І.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У статті розглянуто образотворче мистецтво в процесі естетичного виховання студентів вищих навчальних закладів.

Аннотация. В статье рассмотрено изобразительное искусство в процессе художественно-эстетического воспитания студентов высших учебных заведений.

Annotation. The article deals with the process of studying Art by students it establishments of higher education from the position of raising an aesthetic culture.